

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ФІЛОСОФІЇ В УКРАЇНІ

Становлення так званої професійної філософії є досить цікаве питання, що вимагає детального вивчення в наш час. Так, на становленні найяскравіше можна прослідкувати появу й тенденції впливів різних течій і шкіл. В Україні становлення професійної філософії почалося ще за часів Київської Русі. Не останню роль у цьому процесі відіграли братські школи, а також Острозька, Замойська та Києво-Могилянська академії.

Під професійною філософією розуміють таку, яка розробляється фахівцями, що працюють переважно у галузі гуманітарного знання. Професійна філософія передбачає наявність у її носіїв усього комплексу філософських знань, що реалізуються в педагогічній та науково-дослідній діяльності. Професійний філософ, як правило, належить до певної школи, яка у своїй діяльності враховує історію філософії, сучасний її рівень філософського знання та перспективи його розвитку. Професійний філософ займається переважно педагогічною діяльністю, у якій викладає систему знань, зосереджує свою увагу на одній або кількох проблемах, котрі його найбільше цікавлять, а у своїй науковій роботі розв'язує нові проблеми, пов'язані з розвитком філософської науки.

Філософія як така завжди передбачає дискурс, який проявляється в діалозі між колегами-філософами, між учителями й учнями, об'єднаними спільними інтересами. Як уже зазначалось, велике значення у становленні філософа-професіонала, в удосконаленні його професійної майстерності має його педагогічна діяльність. Філософові-педагогові, який володіє системою філософських знань, значно легше розуміти і творити нове у філософській науці. І ні в кого, напевно, не виникає сумніву в тому, що будь-який професіоналізм, в тому числі й філософський, розпочинається у школі, що має свого засновника, лідера, філософське вчення якого має своїх послідовників, останні продовжують розвивати філософську науку.

Історія філософії подає багато прикладів діяльності різних філософських шкіл, котрі започаткували професійну філософію. Ми не дуже помилимося, коли до таких шкіл зарахуємо

школи китайської та індійської філософії, зокрема, школи Конфуція чи Лао-цзи, Упанішад чи Веданти. У давньогрецькій філософії— мілетська чи елейська школи. Серед давньогрецьких філософів, яких можна було б зарахувати до філософів-професіоналів, були софісти. Вони чи не вперше поставили питання про те, що інтелектуальна праця, в тому числі й філософська, має бути матеріально винагороджена. І хоча пізні софісти зажили собі недоброї слави, серед них було багато цікавих і оригінальних мислителів. Вони, безперечно, заклали основу сучасної професійної філософії. Від софістів багато запозичив Сократ, філософську думку якого не можна не назвати професійною, а також сократичні школи. Розквіт професійної школи пов'язаний із Академією Платона, Лікеєм Арістотеля, Садам Епікура. Римські філософські школи, що розвивали переважно елліністичну філософію, склали ту основу, на якій зростала середньовічна філософська парадигма. Серцевиною цієї парадигми стала схоластика, яка зробила свій вагомий внесок у розвиток професійної філософії. Власне, середньовічні філософські школи надали нового імпульсу в розвитку шкільної філософії. Адже сама схоластика була специфічним типом філософування, що визначав систему викладання філософських дисциплін.

Отже, схоластика була шкільною академічною філософією, вона встановлювала певні правила, без яких не могла обійтись тодішня система освіти, а також тодішні філософські знання, які викладались студентам. Схоластика сформувалась як тип філософії. Інколи вважають, що схоластика представляє інтерес як історія навчання філософії, а не як історія філософії [1]. Однак, коли мова йде про більш віддалені

історико-філософські періоди, то власне сама історія філософії та історія її викладання становлять діалектичну єдність. Доботно підготовлена лекція з філософії, у якій враховується традиція і додані окремі міркування з нетрадиційними висновками, які згодом можуть бути розвинуті в певну систему, безперечно можуть дати поштовх для розвитку окремих філософських проблем. Отже, тут йдеться про так звані нормативні курси, вже не говоримо про авторські курси.

Не буде помилкою вважати, що розвитку філософської науки сприяв схоластичний метод викладання, що передбачав диспути, суперечки, дискусії, отже, у схоластиці стимулювався філософський дискурс, який є атрибутом філософії. Схоласти поєднували у своїй діяльності функції як наукових працівників, так і професорів філософії. Вони працювали над розробкою нових ідей і виступали з результатами теоретичних узагальнень в університетській чи академічній аудиторії. Сумісництво таких функцій можна спостерігати у таких корифеїв середньовічної схоластики, як Альберт Великий, Тома Аквінський та багатьох інших мислителів.

Схоласти плекають філософію як мислення в строгих поняттях. А цьому сприяла латинська мова. Саме їй вдалося відпрацювати такі поняття, терміни, категорії, якими користуємося й сьогодні. У житті схоласта найголовнішим була праця над чужим текстом та написання свого. Філософи-схоласти використовували численні посилання на авторитети, на джерела, що було виразом їхньої наукової коректності. Ці джерела піддавались детальному тлумаченню та роз'ясненню. Часто саме тлумачення виростало у самостійне дослідження. Схоластичний текст — це переважно підручник, який вимагає від його автора чіткого і зрозумілого плану викладу, подачі певної суми знань. Звідки і просторі середньовічні Суми, серед яких, наприклад, "Теологічна Сума" Святого Томи. Адже Суми є послідовним, приведеним у систему викладом проблем, знання, певних достовірних доказів та істин. Схоластичний текст мусив бути строго нормативним і програмовим. Отже, еталон, зразок, норма — це принципи схоластичного мислення, що домінували у схоластичному способі філософування. Заборонених тем, над якими не могли розмірковувати схоласти, не існувало. У різні періоди схоластики у лекційні курси міг потрапляти матеріал, який не сприймався офіційною церквою, але все ж він ставав предметом обговорення. Наукова коректність тодішнього професійного філософа полягала в тому, що він не дозволяв собі оминати вже існуючі тоді положення, які або відповідали його поглядам, або

суперечили їм. З одного боку, професор філософії повинен віддати належне своїм попередникам, а з другого, вважав для себе обов'язком розглянути і протилежні думки, навіть якщо для нього вони є хибними. Для університетських професорів не була чужою ґрунтовність викладу.

Життєвість схоластики пояснюється ще й тим, що вона завжди відзначалась здоровою консервативністю, відданням данини традиції і разом з тим вона, фактично, не ігнорувала сучасній науці і філософії. Якщо це була навіть критика, чи в гіршому разі заперечення нового, то це не означало, що схоласти не йшли в ногу з часом. Розгляд і навіть заперечення чужих ідей завжди певною мірою є їх популяризацією. Адже будь-яка філософська школа завжди тяжіє до усталеного та випробуваного часом вчення, разом з тим вона не може не реагувати й на нові концепції, що виникають у філософському знанні.

Якщо у XIV—XV ст. спостерігається занепад схоластики, як, зрештою, і всієї системи католицизму, то до кінця XVI ст., завдяки проведенню внутрішньої реформи, оновленню та систематизації філософського вчення, католицька церква переживає своєрідний ренесанс. Відроджується і схоластика, що отримує назву "друга схоластика". Виникає культура бароко, у становленні якої не останнє місце відводиться "другій схоластиці". І "друга схоластика" в стилі бароко уміло поєднує здавалося б не поєднуване: схоластичний аристотелізм та філософські концепції Нового часу.

Ареною відродження схоластичної філософії у XVI ст. стає Іспанія, яка на той час була однією з наймогутніших країн Європи. Після взяття Кордови у 1497 році Іспанія звільнилася від мусульман, а після подорожі Колумба вона стає великою і багатою колоніальною країною, де крім усього розвивається й освіта. Головними осередками відродження схоластичної філософії стають такі університетські міста, як Саламанка, Алькала, Коїмбра. У цих навчальних закладах працюють доволі відомі в католицькому світі вчені: Тома Каєтан де Віо, кардинал Ксіменес, Франциск Толедо, Петро Фонсека, Франциск Суарец, філософські Суми, які читаються в усьому католицькому світі.

Зародившись у католицькій Іспанії та Португалії, "друга схоластика" поширилась по всіх інших частинах Західної та Східної Європи й отримала права громадянства не тільки в католицькому, а й у протестантському та православному середовищі. Аналіз філософських творів, які читались у вигляді лекцій у цих богословських навчальних закладах, виразно засвідчував, що саме там, за невеликими винятками, домінувала "друга схоластика". Вона вже стала загаль-

ноевропейським явищем завдяки своєму компромісному характеру, тобто здатності не відходити від схоластичної традиції і водночас не відкидати нових віянь у науці та філософії.

У XVI—XVII ст. у європейській філософській науці можна виділити два напрямки. Перший — це секуляризована філософія. Її розвивають переважно світські філософи, вчені, науковці, які не заангажовані переважно в університетській освіті і не мають нічого спільного з богословськими колеґіями, академіями та університетами. Другий напрям — це релігійна філософія, яка розвивалась у духовно-академічних навчальних закладах у руслі "другої схоластики". Як уже зазначалось, представників відродженої схоластики не варто називати ретроградними консервативними професорами філософії, власне такими, що гальмували філософський поступ. Багато репрезентантів "другої схоластики" були професійними філософами, котрі, дотримуючись традиції, зокрема схоластичного аристотелізму, розвивали схоластичну науку, а їхні філософські розробки мали певний вплив на так званих секуляризованих філософів Нового часу. Для прикладу, можна взяти філософські погляди Франциска Суареса. Його творчість мала значний вплив на Френсіса Бекона, Рене Туго Гроція та багатьох інших мислителів Нового часу. З другого боку, філософська думка мислителів Нового часу позначилась на розробці лекційних курсів, котрі читались у духовно-академічних навчальних закладах фактично всієї Європи.

Філософську думку, що розвивалась у Києво-Могилянській академії, можна визначити як український варіант "другої схоластики". У вітчизняному вищому навчальному закладі викладались філософські дисципліни: логіка, натурфілософія, психологія, етика. Ці предмети читали філософи-професіонали, котрі розвивали філософську освіту не тільки в Києві, а й в інших західноєвропейських навчальних закладах. Після завершення навчання вони ставали професорами філософії.

Якщо вже говорити про становлення професійної філософії в Україні, то її джерела слід

шукати, на нашу думку, ще в добі Київської Русі. Звичайно, в Давній Україні ще не було спеціальних філософських шкіл, де були б задіяні професійні філософи. Зрештою, спосіб мислення українських інтелектуалів відрізнявся від їхніх західноєвропейських колеґ XII—XIII ст. (адже на той час припадає так званий пік схоластики). Безперечно, має рацію В. П. Пустернаков, який зазначає, що у Київській Русі ідейно-філософський клімат склався по суті інакше, ніж на Заході, але в той же час немає підстав абсолютизувати відмінність у характері історико-філософського процесу в Західній Європі і в Київській Русі [2]. Так, логіко-дискурсивний спосіб філософування, схоластичний раціоналізм віддають переважно на відкуп західній філософській парадигмі. Однак є переконливі факти того, що схоластика зародилась на Близькому Сході і про це виразно засвідчують твори Івана Дамаскіна, одного з найпопулярніших перекладних філософів у Давній Україні [3]. У всякому разі філософська спадщина доби Київської Русі виразно засвідчує, що українські інтелектуали були непогано обізнані з творчістю професійних філософів Сходу та Заходу, і самі робили перші кроки на шляху до створення власної професійної школи.

Предметніше можна говорити про причетність українських мислителів до професійної філософії, коли йдеться про добу Відродження, яка не минула й нашу країну. Чимало вихідців з українських земель були слухачами вищих навчальних закладів Західної Європи, де згодом мали змогу слухати лекції філософів-професіоналів і самі згодом ставали такими професіоналами [4]. Становленню професійної філософії, як і інших галузей гуманітарного знання, сприяла діяльність письменників-гуманістів в Україні.

Професійність філософії в Україні знайшла свій найбільший вираз у братських школах, у Замойській, Острозькій та Києво-Могилянській академіях. Ми не знімаємо з рахунку середні та вищі навчальні заклади неправославних конфесій України.

1. Чижевський Дмитро. Нариси.

2. Отечественная мысль эпохи средневековья. Историко-философские очерки.— К.: Наук, думка, 1988.— С. 33—41.

3. Сліпий Й. Нарис історії середньовічної схоластичної філософії.— Рим, 1991.

4. Нудьга Г. Українські студенти в університетах Європи XVI—XVIII ст. // Український календар.— Варшава, 1968.— С. 315—320.

Zahara I.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL PHILOSOPHY IN UKRAINE

The development of so called professional philosophy is a very interesting question which is waiting to detail research and studying. In Ukraine this process began in Kyivska Rus. Not last role in the developing of professional philosophy occupied by brotherhood schools, Ostroh, Zamost and Kyiv Mohyla academy.